

מעדני יו"ט

– מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה –

סוכות תשפ"ד

גליון שס"ז

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

אכילה ליל ראשון של חג

המשנה ברורה מפרש דאף שהוא מצטער מחמת הגשם וכל מצטער פטור מסוכה סבירא ליה להרמ"א כדעת הפוסקים דסוברין דבלילה ראשונה אף מצטער חייב, וטעמם דכיון דגמרינן ט"ו ט"ו מחג המצות לגמרי גמרינן מה התם בכל גווי חייב אף בסוכות כן. ודע דיש עוד מגדולי הראשונים דסבירא להו דגזרה שוה זו לאו להכי אתיא ואין לחלק בין לילה הראשונה לשאר ימים, וע"כ הכריעו כמה אחרונים דאף דמחוייב לאכול בסוכה מחמת ספק אפי' הכי ברכת לישיב בסוכה לא יברך דספק ברכות להקל, עוד כתבו דראוי להמתין עד חצות הלילה פן יעבור הגשם דאם יעבור יכנס לסוכה ויברך ברכת לישיב בסוכה ויאכל ויוצא בזה המ"ע לכו"ע. ויותר מחצות לא ימתין דזמן אכילת סעודה ראשונה הוא לכתחלה גם כן רק עד חצות.

ויש מאחרונים שכתבו דאין כדאי להמתין כל כך דאם ימתין עם אכילת ב"ב הגדולים והקטנים אין לך מניעת שמחת יום טוב יותר מזה, וכן בא"ר ופרי מגדים לא הזכירו שיעור חצות רק כשעה או שתיים ואם לא פסקו יעשה אז קידוש בסוכה כמו שכתב הרמ"א. השער הציון מוסיף שהמצטער ברעב או בשנה על ידי המתנתו אין לו להמתין, דממה נפשך אם מצטער חייב, בודאי יכול לאכול ויוצא בזה המצות עשה, ואם מצטער פטור גם כן יכול לאכול.

מה שכתב הרמ"א ויקדש בסוכה כדי שיאמר זמן, כוונתו שאין לעשות בהיפוך שיקדש בבית ויברך שם שהחיינו ויאכל כל סעודתו שם ורק בסיום הסעודה יכנס לסוכה ויאכל כזית שם כי בזה היה צריך לברך עוד שהחיינו משום סוכה ואין נכון להרבות בברכות לכך טוב יותר שיקדש מתחלה בסוכה ויהיה ברכת זמן על הסוכה ג"כ, דאפילו אם נימא דפטור אז מסוכה מ"מ יוצא בזה דלא גריע דבר זה מאלו בירך שהחיינו בחול בשעת עשייה בסוכה דיוצא בזה ויאכל בסוכה כזית ושאר סעודתו יאכל בביתו.

החיי אדם כתב דראוי להמתין כל הלילה שאם יפסקו הגשמים יאכל בסוכה, ואף על גב דאם מצטער ורוצה לישן פטור ממה נפשך, דאם מצטער חייב הרי כבר קיים המצות עשה, ואם מצטער פטור הרי גם עתה פטור, מכל מקום אם מתחזק על עצמו שלא לישן ופסקו הגשמים ואוכל בסוכה מברך ומקיים מצות עשה.

המ"ב כתב אם אכל את הכזית בסוכה כשירד גשם ושוב פסקו הגשמים אפי' כבר בירך ברכת המזון על אכילה הקודמת צריך לאכול עוד הפעם כשיעור ביצה ומעט יותר בסוכה ולברך לישיב בסוכה כדי לצאת דעת הפוסקים דס"ל דאינו יוצא במה שאכל בעת הגשם אפי' אחר חצות. והוא כשעדיין לא שכב אבל אם כבר שכב אין צריך לקום מן המטה דאם מצטער חייב הרי כבר יצא באכילתו, ואם מצטער פטור אין צריך לקום מן המטה.

ומש"כ הרמ"א לילה הראשונה כי בלילה השניה מקדש בביתו ויברך זמן על יום טוב ויאכל סעודתו ובסוף הסעודה יאכל כזית בסוכה ולא יברך לישיב בסוכה וגם לא יברך שהחיינו על הסוכה ויסמוך בזה על שהחיינו שבירך בליל ראשון, ולכתחלה טוב להמתין גם בלילה שניה מעט עד שיפסקו הגשמים.

איתא בגמ' (סוכה כ"ז.) אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק נאמר כאן חמשה עשר ונאמר חמשה עשר בחג המצות מה להלן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, והתם מגלן אמר קרא בערב תאכלו מצת הכתוב קבעו חובה.

וכן פוסק השו"ע (תרל"ט ג') אכילה בסוכה בליל יום טוב הראשון חובה, אפי' אכל כזית פת יצא י"ח, מכאן ואילך רשות רצה לאכול סעודה סועד בסוכה, רצה אינו אוכל כל ז' אלא פירות חוץ לסוכה אוכל כדיון אכילת מצה בפסח. המשנה ברורה מפרש דוקא פת ולא מיני תרגימא דספיקא דאורייתא הוא וגם לא פת כיסנין אלא פת גמור.

המ"ב כתב דאע"ג דבשאר הימים שיעור אכילה חוץ לסוכה בכביצה אבל ליל ראשון שהוא חובה אפי' לא בעי למיכל אלא כזית אסור לאכול חוצה לה הלכך יוצא בה נמי ידי סוכה וצריך לברך לישיב בסוכה, והיינו כשאין לו יותר אבל אם יש לו מן הנכון שיאכל יותר מכביצה לצאת גם דעת הסובר' דלצאת בעינן שיאכל שיעור המחייב לאכול בסוכה כל שבעה דהיינו יותר מכביצה. כתבו האחרונים דבעינן שלא ישהא באכילתו הכזית יותר מכדי אכילת פרס.

הרמ"א כותב שלא יאכל בלילה הראשונה עד שיהא ודאי לילה, ויאכל קודם חצות לילה. המ"ב מפרש דכיון דאכילת סוכה בלילה ראשונה הוא דומיא דאכילת מצה בליל פסח דכתיב בה בערב תאכלו מצות והיינו משתחשך, ואם בירך בין השמשות ואכל כזית צריך לחזור ולאכול כזית בלילה ודאי אבל ברכת לישיב בסוכה לא יברך שנית דספק ברכות להקל. וכן צריך לאכול קודם חצות דומיא דמצה, ובדיעבד אם לא קודם חצות צריך לאכול אחר חצות.

עוד כתב הרמ"א שלא יאכל בערב סוכות מחצות ואילך כדי שיאכל בלילה בסוכה לתאבון דומיא דאכילת מצה.

המג"א (ס"ק י"ב) תמה הא בערב פסח אינו אסור אלא משעה עשירי ולמה נחמיר בערב סוכות טפי לאסור מחצות. וכתב דבפסח שאינו יכול לאכול פת רק מצה עשירה אינו משביע כ"כ משא"כ כאן דאכילת פת אסור מחצות. ביכורי יעקב מיישב דבערב פסח כבר נארכו הימים וגם בע"פ כשמקדש בתחלת הלילה אזי יאריך עדיין זמן הרבה באמירת הגדה ועשיית הסדר עד שיגיע לאכילת מצה. ולכן לא החמיר שם רק מרביעית היום ואילך אבל בערב סוכות שקצר הזמן, ואוכלים מיד בתחילת הלילה החמיר הרמ"א מחצות. אכן המ"ב כתב שהאחרונים הסכימו לדינא דאינו אסור כי אם משעה עשירי.

הפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק ט"ו) מחדש שהאוכל לחם הנילוש במי פירות וכדומה אין יוצא ידי חובתו כי בעינן דומיא דמצה. והרבה חולקים עליו.

י"ד גשמים

הרמ"א (סעי' ה') כתב לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין, ויקדש בסוכה כדי שיאמר זמן על הסוכה.

המאירי (סוכה כ"ו.) כתב שהטעם שבלילה הראשון חייב לאכול בסוכה גם כשירד גשמים הוא משום דלילה הראשון אין בו דין תשבו כעין תדורו.

הערוך השולחן (תרכ"ה) כתב טעם על מה שמצות סוכה בתשרי ולא בניסן לפי שרצה הקב"ה להראות שאע"פ שחוטאים אנחנו מ"מ לא סרה השגחתו מעלינו ובצלו אנחנו יושבים ובמחסה כנפיו נתלונן, וכמו שאחר מתן תורה עשו את העגל ועכ"ז נתרצה להם הקב"ה בלוחות אחרונות והיה זה ביוה"כ ולאחר יוה"כ צונו לעשות המשכן ששכינתו תשכון בינינו ולא הסיר מעליהם ענני הכבוד, כמו כן עשה לנו הקב"ה במצוה זו דוגמתה לדורות שאע"פ שאנו חוטאים כל השנה מ"מ ביוה"כ מכפר עונותינו כשאנו שבים בתשובה וסימן לדבר שתיכף אחר יוה"כ צוה עלינו לעשות סוכה שנשב בצלו של הקב"ה כדכתיב (שיר השירים ב, ג) 'בצלו חמדתי וישבתי' זו מצות סוכה 'ופריו מתוק לחכי' זו מצות אתרוג, ולהורות שאחר כל החטאים הוא יתברך באהבה עמנו ומשיגח עלינו להצילנו מכל צרה והושיב אותנו בצלו הקדוש והטהור והוא יתברך סוכך עלינו.

רבינו יונה בספרו 'שערי העבודה' (אות יא) כתב המתפלל בדמע תפלתו נשמעת שהרי שערי דמעה לא ננעלו, והדמעה היא כנגד ניסוך המים שהיו מנסכים על גבי המזבח, כדאמר בבראשית רבה (עח טז) ר' בון אומר, כל אותן שנים שהיה יעקב בבית אל לא נמנע מלנסך וכו', ואלו הן הדמעות שהיה בוכה בשעה שהיה מתפלל בבית אל. וכעין זה גם ברבינו בחיי (בראשית) דשערי דמעה לא ננעלו, כי הדמעה מכח המים שהיא מכח החסד שהוא הימין, והימין פשוטה לקבל שבים בכל עת ובכל שעה. והו"ד בכף החיים פלאג"י (סימן יא אות כ) דכשם שהתענית קרבן, כך הדמעה בשעת התפלה קרבן, כנגד ניסוך המים עם הקרבנות. וכתב בשלטי הגבורים (פרק תפלת השחר) דהבוכה בתפלתו, כוכבים ומזלות בוכין עמו, ותפלתו נשמעת. ובספר החסידים (לז) כתב דאם בוכה אפילו שאינו ראוי שתקובל תפלתו עם כל זה יענהו ה'. וגם מי שנכשל במראות האסורים, כששב בתשובה תקנתו להוריד דמעות מאותם עינים שחטא על ידיהם.

השם משמואל (דברים) כתב שמלחמת סיחון עשו באלול ומעשה בלעם ובלק היה בעשרת ימי תשובה. וכן כתב היערות דבש (א' דרוש ו') שהיה מחכמת ה' וחסדו, שהזדמן לבלעם שבא לקלל בימים אלו בין כסא לעשור, והוא חשב כי ימים אלו עלולים לעורר דין, היותם ימי דין, ונכזבה תוחלתו, שבימים אלו לא זעם ה' ולריק יגע, והיה סופו שדיבר טוב על ישראל, כמו שטן ביום הכפור אשר תהלות ישראל יספר, וזהו כוונת הגמרא שעשה חסד עמנו שלא כעס, היינו שזימן ענין זה בימים אלו, לא מוקדם ולא מאוחר שכועס בהן ה', רק בימים שאין בהם כעס. עוד כתב השם משמואל (בלק) על מה דכתיב 'כי הכיתני זה שלש רגלים', ברש"י רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה, ובלקוטי התורה מהאר"י ז"ל שבלעם רצה לעקור מישראל את ג' הרגלים. ובזה יש לפרש הענין ששלש פעמים ברך בלעם, כי הן לעומת שלש הרגלים, כי הוא רצה לעקור מישראל, אבל הש"י הפך את הקללה לברכה, וע"כ שלש הברכות הן מעין ענין שלש הרגלים. כי הברכה הראשונה היא שהם עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב וגו' עד ותהי אחריתי כמוהו, שהוא מעין יום טוב של פסח שבו נבחרו ישראל לחלק הש"י, לעומת שישראל משכו ידיהם מע"ז ובחרו לעבוד את הש"י לבדו. הברכה השניה ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו ובתרגום ושכינת מלכהון ביניהון, זהו יום טוב של שבועות מתן תורה דכתיב וירד ה' על הר סיני. הברכה השלישית מה טובו אוהליך יעקב שרומזת למקדשות, זה יום טוב של סוכות דוגמת המקדש ובו נתקיים הביאני המלך חדריו כמבואר במדרשים, וירום מאגג מלכו יש בו רמז על מלחמת גוג ומגוג שכתבו הגאונים שקבלה בידם שתהי' בסוכות, וע"כ מפטירין בשבת חוה"מ סוכות במלחמת גוג. ויש לומר עוד שהנבואה הרביעית שמדברת מלימות המשיח, זה הוא שמיני עצרת שרומז לימות המשיח.

בספר הלקח והלבוב מוסיף שחז"ל אומרו כולם חזרו לקללה חוץ מברכת מה טובו, לפי הנ"ל הביאור שבחג הפסח ושבועות שלט החורבן, כי הרי פסח הוא על שם קרבן פסח שאין לנו, ושבועות הוא על שם ספירת העומר שאין לנו היום קרבן עומר ושתי הלחם, אבל סוכות לא שלט בו החורבן.